

ZAVRŠNA RIJEČ

Održana na znanstvenom skupu »Vatroslav Jagić danas« (13—15. prosinca 1982)

Ivo Frangeš

Drugarice i drugovi, gospođe i gospodo,

Evo nas, kako bi rekao jedan naš suvremeni dramatičar, na kraju puta.

Osjećaj uvijek svečan i pun zadovoljstva; u našem slučaju pogotovu. Simpoziji su kao i ljudi. Počnu veselo i poletno, zamore se, malaksaju, a onda se sve obavlja više-manje užurbano, rutinski, u želji da se stvari što brže i što bezbolnije privedu kraju. Ovaj sastanak, vi ste mi svjedoci, nije bio takav. Kako je naše kratko vrijeme prolazilo, savjetovanje je postajalo sve punije, sve sadržajnije: ne samo zahvaljujući uporno držanoj razini izlaganja, nego i zbog činjenice da je broj prisutnih neprestano rastao umjesto da, kako to biva, opada! Pa i sad, kad vam se na kraju obraćam, vidim da nas je više negoli na početku! Prizor rijedak, i ugodno ga je istaknuti.

Najvažniji razlog svome zadovoljstvu spomenut ću sad. Ponajprije, sve je to dokaz da je tema našeg sastanka umjesno odabrana. Teza koju sam izrekao na početku: Jagić je veličina koja ne pripada samo povijesti književnosti, filologije i kulture uopće, Jagić je — matematičkim jezikom rečeno — količina koja ne opada, nego trajno zadržava svoju vrijednost; — ta je teza u cijelosti dokazana, i tijekom sastanka i njegovim večerašnjim završetkom. Još jednu činjenicu valja istaknuti. Kao i svaka velika pojava, Jagić je izazivao poštovanje i otpore, hvale i grdnje, priznanja i omalovažavanja. Neki od negativnih sudova koji su o njemu izricani imali su djelovanje negativno do te mjere da se i danas ponekad čuju; posebno se to tiče njegova odnosa prema Zagrebu i Hrvatskoj. Ovaj skup, čini mi se, premda afirmativan (a kakav bi drugačiji i mogao biti?), rasvijetlio je mnoge elemente iz toga sklopa. Utoliko s većim zadovoljstvom podsjećam na svo-

je maločas izrečene riječi. Ljudi veliki, pa i nesporazumi veliki. Upravo smo maloprije slušali izlaganje o odnosu Jagić—Šenoa. Kamen kušnje i jednome i drugome Zagreb. Rođeni iste (1838) godine, oni polaze istu, gornjogradsku gimnaziju, trpeći isti bahovsko-režimski teror direktora Premrúa. Obojica su prvi u razredu (»primi classis«), samo što ih, slučajno, dijeli upis: Jagić je godinu dana »stariji«. Ostavši u Hrvatskoj, Šenoa se razvio u najvećeg »laudatora civitatis Zagrabiae«: postao je pjesnik Zagreba »per antonomasiam«. Jagić to nije bio. U sukob sa Zagrebom došao je prilično rano; ne zato što je bio Varaždinac (a ne Zagrepčanin), još manje zato što Zagreb i Hrvatsku ne bi volio, nego zbog razloga koji su i pitanje naravi i pitanje opredjeljenja. No jedno je jasno: da se našao pred takvim izborom, Šenoa ne bi bio Šenoa, jer je Zagreb osnovna sila pokretnica njegove inspiracije. Da je ostao u Zagrebu, Jagić ne bi bio ono što je postao otišavši u svijet, koji je bio prava mjera njegove snage i talenta. Evo, upravo u ove dane, kad se o Krleži toliko (avaj!) govori i piše, upravo sad saznajemo da nije istinita tvrdnja kako je otac poslao Krležu u Pečuj. Došavši (»jagićevski«, moglo bi se reći) u gimnazijskim danima u sukob sa školom, s javnošću, s rodnim gradom, Krleža (ne šenoinski, nego — jagićevski!) odlučuje raskrstiti s onim što Matoš naziva »mizerijom rodnoga mi grada« i odlazi iz Zagreba: otac ga je htio smjestiti u Senj, u Ožegovićianum; Krleža, još dječak, sam uspijeva nametnuti Pečuj, Theresianum. Bez Zagreba, ali bez »antišenoinskog« Zagreba, Krleža ne bi bio Krleža: za onu kritiku Zagreba koju je u sebi nosio, valjalo je sjediniti i šenoinsku ljubav i jagićevski otpor. Nego, da se vratimo Jagiću, u *Spomenima* je on pokušao objasniti i opravdati svoj korak. Svatko objektivan priznat će da su razlozi postojali; ali, u isto vrijeme, da stari Jagić ne samo što nije uspio dokraja uvjeriti svoje čitatelje, nego valjda ni samoga sebe. Ja to ovdje spominjem samo u funkciji napomene koju sam izrekao na početku: o mogućnosti brzopletih i šablonskih prigovora koje je lako izricati ali je mnogo teže proniknuti u njihove prave razloge i pouke. Da je samo to učinio, ovaj bi stanak opravdao napor koji smo, svi zajedno, u nj uložili.

Kad sam već kod napora uložениh u zadovoljstvo što smo ga osjećali ova dva dana — ne mislim, dakako, na sebe. Svu naplatu za ono skromno što sam učinio ja dobivam u ovom trenutku: činjenicom da vam govorim i onim što vam govorim. U ovome trenutku, ja mislim prije svega na one koji su mi pomagali i one koji su nam pomogli: na neumornu asistenticu našeg Zavoda, magistru Dubravku Oraić-Tolić, koja je znanlački stručno i mladenački poletno obavljala sav takozvani tehnički dio posla (dio bez kojega je ovakav skup neostvariv), i njezine predane »asistentice« Biserku Prepušt i Dubravku Luić. Po onome kako ste ih vidjeli i osjetili u ova dva dana, možete zaključiti kolika

je tek bila njihova pomoć meni. Srdačna im hvala! Mislim, nadalje, na one koji su nam pomogli, razumijevanjem i novčanim sredstvima, a to su Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad (SIZ VII) iz Zagreba i Skupština općine Varaždin.

Još nešto dužan sam objasniti. U našim pismima mi smo spominjali suradnju s napuljskim Sveučilištem, posebno pak s tamošnjim (i američkim) profesorom Riccardom Picchioniom. Iz razloga koji se — samo slučajno (!), jer to je nemoguće »planirati« — zapletoše do nerazmrsivosti, nitko od trojice najavljenih talijanskih kolega nije mogao sudjelovati u našem radu. Reći ću samo ovoliko: supruga profesora Picchia, gospođa Maria Simonelli-Picchio, profesor romanistike u Napulju, doživjela je tešku prometnu nesreću. Takvi i slični razlozi uzrokovali su neželjene i žaljene otkaze. Ipak to ničim ne umanjuje njihovu suradnju u ovom i u budućim sastancima o — Jagiću.

Da, nisam se prevario, rekao sam točno. Velik broj zaslužnih slavista i istraživača Jagićeva djela bio je izrazio želju da ovdje govori, ali im to nije bilo moguće, što iz subjektivnih što iz objektivnih razloga. Za subjektivne naša organizacija nije odgovorna; što se pak objektivnih tiče, da i tu kažem riječ objašnjenja; točnije, nekoliko činjenica iz historijata, a historija uvijek, to je njezina prednost, poznaje i uzroke i posljedice. Osnovna je ideja ovog sastanka bila da se na IX. međunarodnom slavističkom kongresu u Kijevu 1983. pojavimo s knjigom o Jagiću. (Ostale razloge naveli smo u prvom pismu koje ste dobili.) Htjeli smo osvijetliti ličnost i rad velikog slavista, ali priložima koji će biti problemski a ne slučajni: ne ono što, slučajno, pojedini istraživač već ima u rukopisu; ne priloži tipa: »Još jedno nepoznato pismo Vatroslava Jagića«, ili: »Je li Jagić 1893. jednom ili dvaput bio u Zagrebu?« itd., nego sintetička osvjetljenja pojedinih pitanja kojima se Jagić bavio i cjeloviti zahvati u Jagićev doprinos svjetskoj znanosti. Konačno, tu ne valja zaboraviti, Jagić je jedno od velikih imena svjetske kulture. Svede li se naš doprinos toj općoj zgradi i na najmanji broj od deset-petnaest, među imenima kao što su Križanić, Tesla, Bošković, Andrić, Krleža, Dominis, Držić, naći će se svakako i Jagić — u našoj struci neosporan prvak. A ta istina još uvijek nije dovoljno osvjetljena i poznata.

Da se to postigne, ovakav je simpozij bio neophodan. Sad, na njegovu kraju, jasno je: uza svu širinu zahvata i bogatstvo pristupa, cilj je — na sreću, rekao bih — ostvaren samo dijelom; da se ostvari u cijelosti, bit će potreban bar još jedan sastanak na kojemu ćemo sudjelovati ne samo mi koji smo radili na ovome prvom dijelu, nego prije svega oni koji sada nisu mogli doći a prijavili su referat; zatim oni koji su to željeli, ali iz objektivnih razloga nisu mogli; konačno oni koji nisu na vrijeme bili obaviješteni a kasnije su nam izrazili čvrstu želju da se s nama sa-

stanu na istom poslu. Tu mislim prije svega na priličan broj beogradskih kolega, na neke druge jugoslavenske centre, na slaviste iz SSSR-a, ČSSR, Italije, Francuske i Savezne Republike Njemačke. Sve nas to učvršćuje u uvjerenju da idući naš sastanak može biti samo bolji od ovoga; a to, složiti ćemo se, nije malo. No da se vidi kolik je doprinos ovoga, prijedimo — »nadzvučnom brzinom« — ono što smo u ova dva dana obavili.

Sretna je i ugodna okolnost da smo na početku našeg rada mogli pozdraviti i saslušati uspomene jedinoga još na životu među slavistima koji su bili Jagićevi suvremenici, profesora *Josipa Badalića*. Kao i sve što je decenijama govorio i izlagao, i ovo što smo sada mogli čuti imalo je sve najbolje odlike Badalićeve rječitosti i obaviještenosti.

Drugarica *Mirjana Gross*, na žalost, spriječena je kolizijom s drugim, ranije preuzetim obvezama; no njezin je referat napisan, a od temeljnog je značenja za svaki razgovor o javnom i znanstvenom radu ranoga Jagića. To su, prije svega, one »zagrebačke godine« o kojima, s užega, filološkoga, za nas toliko bitnoga gledišta, govori i referat *Josipa Bratulića*.

Profesorica *Radmila Marinković* prihvatila se zahvalnoga zadatka da osvijetli međusobne veze ne samo između dva mladenačka djela Jagića i Novakovića, nego — što je još važnije — i dugogodišnji, prisni i prijateljski odnos između dvojice ponajvećih slavista među Hrvatima i Srbima onoga vremena.

Prilozi dvojice zadarskih profesora, *Nikice Kolumbića* i *Franje Švelca*, govore o Jagićevu bitnom doprinosu problematici najstarijih razdoblja hrvatske književnosti: Kolumbićev osvjetljava područje na kojemu je Jagić stao, nenadmašen sve do najnovijih dana, do pojave Hercigonjime kapitalne *Hrvatske srednjovjekovne književnosti*, djela koje bi bilo nezamislivo bez Jagićevih analitičkih i sintetičkih osvjetljenja; Švelčev pak kazuje da naša današnja znanja o bogatoj književnosti hrvatske renesanse dobrim dijelom počivaju što na Jagićevim rezultatima, što na njegovim blistavim intuicijama; osobito je Jagić zaslužan u suzbijanju suvišnih polemika oko razgraničenja građe te književnosti u odnosu na ostale narode slavenskoga juga.

Prilog *Alojza Jembriha* dodiruje delikatno i u Jagićevo vrijeme još prilično neobrađeno pitanje mjesta i značenja starije kajkavske književnosti hrvatske. Sve do najnovijih vremena vladala je među hrvatskim filozofima »kajkavcima« neka suspregnutost u pogledu mjesta kajkavskoga dijalekta i književnosti pisane na njemu u cjelovitom korpusu hrvatske književnosti. Možda je i kolega Jembrih mogao biti još odlučniji u svojim zaključcima, odlučniji upravo u brazdi Jagićeve misli i zaključivanja. Ali je i ovako njegov prilog dovoljno eksplicitan.

Rafo Bogišić dobro je učinio što je o Jagiću govorio kao o jednome (ako ne čak i prvome) pokretaču kolekcije *Stari pisci hrvatski* od koje počinje blistavo poglavlje moderne hrvatske filologije i tekstologije. Tu je točno razgraničeno što pripada kojemu od dvojice prezasluznih: Ivana Kukuljevića i Vatroslava Jagića.

Kolega *Reinhard Lauer* iz Göttingena javio je na vrijeme o svojoj zapriječenosti; njegov referat koji govori o važnom Jagićevu prinosu povijesti ruske književnosti poslan je, a Lauera ćemo, uvjeren sam, imati prilike pozdraviti na drugom dijelu naših razgovora.

Zadovoljstvo je bilo slušati izlaganje kolege *Radoslava Katičića*, današnjeg nosioca Jagićeve katedre u Beču. Njegovo odmjereno izlaganje jasnim je argumentima pokazalo da je Jagićevo sudjelovanje u našim jezičnim i pravopisnim raspravama XIX. stoljeća bilo vođeno suverenim lingvističkim razlozima i da je Jagić imao rijetku osobinu, svojstvenu samo najvećima, da i onda kad mu znanost, časovito, ne pruža sve dokaze, jasnom vizijom problema intuiru i zahvat i instrumentarij, pa tako prekrati polemike koje samo troše snage a ne pridonose rješenju.

Zahvalni smo profesoru *Péteru Királyu* iz Budimpešte što je svoj prilog o razvitku književnog jezika Slovaka, Hrvata i Srba pročitao na tako korektnom hrvatskom jeziku; i što nam je još jednom pokazao s kolikom se obaviještenošću i autoritetom Jagić kretao ne samo u problemima hrvatske nego i općeslavenske slavistike.

Srodan je tome i prilog profesora *Kupiszewskoga*. Osvjetljujući veze između Jagića i poljske filologije, on nam je na najbolji način sugerirao da isto pokušamo postići i u odnosu na druge slavenske pa čak i neke neslavenske filologije.

Umjesto *Miroslava Kvapila*, koji nije došao ali je poslao svoj referat o Jagiću — književnom teoretičaru, govorio je profesor *Josip Hamm*, emeritirani profesor na Jagićevoj bečkoj katedri. On se zadržao na pitanju doprinosa Jagićeva proučavanja prezasluznoga Jurja Križanića, pogotovu imajući u vidu da će naša Akademija reprintirati (s komentarom) Jagićevu kapitalnu monografiju o Križaniću.

Ono što smo izgubili odsutnošću Kvapila nadoknadio nam je svojim točnim i odmjerenim referatom *Ante Stamać*, zadržavši se na problemu Jagićeva doprinosa našoj i uopće slavenskoj teoriji književnosti, i pokazavši da je Jagić, recimo to još jednom i kad bi mu pomanjkao instrumentarij, bio istraživač takve snage koji je »na licu mjesta«, iz građe izvodio postupke koji najplodotvornije vode njezinu osmišljavanju.

Zlatko Vince, autor fundamentalne i monumentalne monografije o povijesti hrvatskoga književnog izraza, čovjek koji najbolje zna kolik je Jagićev doprinos na tome području, osvijetlio je vrijednost i značenje Jagićeva priloga učvršćenju onoga što mi danas poimamo kao hrvatsku književnu normu. Pokazao je koliko gledanja koja su nam danas i prirodna i razumljiva, dugujemo upravo Jagićevim razmišljanjima i stavovima.

Kratak ali vrlo poticajan bio je i prilog o Jagiću etnologu: kolega *Vitomir Belaj* obvezao nas je da tome pitanju posvetimo više stručne pozornosti i da priznamo da ljudi Jagićeve stature, čega se god dohvate, stvaraju nošeni izuzetnim darom probijanja novih putova.

Zanimljiv je blok istupa koji obrađuje Jagićev doprinos problemima usmene književnosti. Prilog *Maje Bošković-Stulli*, kao i sve što ta istraživačica objavljuje, obrađuje naoko omeđen, a u biti i praktički i teoretski vrijedan problem o temi Grabancijsa Dijaka koji pokazuje ne samo Jagićevu obaviještenost nego i zaključke kojih značenje prelazi samu temu. Bilo je poticajno čuti to upravo od tako kvalificirana znanstvenika.

Jedan od rijetkih referata koji nije pod svaku cijenu afirmativan, bio je istup *Tvrtka Čubelića*. Svakako, Jagić nije pojava koja zahtijeva bezuvjetno »kađenje« i nekritičko divljenje. Govoreći o Jagićevu doprinosu znanosti o usmenoj narodnoj književnosti, Čubelić je dotakao neka od pitanja koja se u vezi s Jagićem znadu čuti, posebno među hrvatskim slavistima: kao da Jagić nije imao dovoljno sluha za pitanja i prava svoje »zavičajne« slavistike. Ponajprije, teško je povjerovati da je Jagić — griješio ili pogadao, svejedno — ikad imao bilo kakvih ekstralingvističkih i ekstrasfiloloških motiva; a da je o pravima i zadaćama hrvatskoga slavista imao jasno i beskompromisno mišljenje, pokazuju njegove lucidne opozicije Maretićevim i inim postupcima prilikom objavljivanja tako kapitalnih djela kao što je *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima* ili *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* ili pak Broz—Ivekovićev *Rječnik hrvatskoga jezika*. Da je mogao pogriješiti u svakome području, to valjda ne treba ni dokazivati ni pravdati; jedino za što nisam to je da se (dokazanim ili pretpostavljenim) pogreškama na takozvanim nacionalno osjetljivim područjima sudi mjerilima drugačijima od ostalih. No i to je lako učiniti u konačnoj redakciji, to više što to proizlazi iz čitava Čubelićeva referata.

Josip Kekez prihvatio se, s poznatom akribijom i pronicljivošću, problema koji je Jagić, prvi, okrstio »poezijom na narodu«. Famu o pretpostavljenoj udaljenosti dubrovačke lirike od usmene razbio je upravo Jagić; a naše spoznaje o dubokoj prisnosti toga odnosa datiraju upravo od Jagićeva izdanja Šiška Menčetića i Džora Držića u *Starim piscima*.

Tko pozvaniji od *Henrika Birnbauma* da osvijetli Jagićev prilog slavenskoj historijskoj sintaksi. Kolik je taj prilog, znaju današnji istraživači koji se sve intenzivnije bave upravo tim pitanjima (dovoljno je obratiti se kolegi *Katičiću*, koji je upravo dovršio poglavlje o sintaksi u velikoj gramatici hrvatskoga književnog jezika što je pišu stručnjaci okupljeni u Zavodu za jezik JAZU); a čuti od *Birnbauma* da je *Jagić* na tome području zapravo »most između *Miklošiča* i *Potebnje*« bilo je istinsko zadovoljstvo.

Valentin Putanec osvrnuo se na *Jagićevo* etimološko djelovanje, znamenito i zbog toga jer je među lingvističkim disciplinama etimologija valjda ona koja pruža najviše pomoći i nudi najviše osvjetljenja širokom području historijskih i društvenih znanosti. A i tu je *Jagić* bio pravi izvršnik.

Baveći se već dvadesetak godina problemima tvorbe riječi u hrvatskom jeziku, *Stjepan Babić* svakako je najkvalificiraniji da prikaže *Jagićeve* poglede na taj dio gramatike; i da nas obavijesti o modernosti i upotrebljivosti *Jagićevih* domišljanja na tome području.

Divna Zečević obradila je paralelno (znanstveno i književno-umjetničko) *Jagićevo* i *Šenoino* ocjenjivanje istih godina hrvatske lijepe književnosti: *Jagićev* prikaz u »Književniku« 1866. i *Šenoin* programatski članak *Naša književnost* u »*Glasonoši*« 1865. Vršnjaci i parnjaci u svemu, *Jagić* i *Šenoa* različitim putovima i različitim pristupima dolaze do istih zaključaka; još jedan dokaz kako se istina, i kad se »napada« s različitih strana, ipak ukazuje na istome mjestu i u gotovo identičnim formulacijama.

Krunoslav Pranjić pročitao je *Jagićeve Spomene*, taj osebniji »Entwicklungsroman«, u posve novoj nakani: da prikaže intimnoga *Jagića* i da izloži kako *Jagićev* znanstveni stil, namjerno i prirodno odabran, ipak podliježe afektivnosti bez koje nema osobnoga izraza. Tako *Jagićev* autobiografski tekst, osim dokumentarnog značenja koje ističe s pravom *Grossova*, ima, posve prirodno, i ono drugo, intimno, emocionalno, bez kojega je umjetnička realizacija nezamisliva.

I prilog naše gošće iz Osla, prof. *Siri Svedrup Lunden*, prikazuje nam, osim stručnog i intimnog *Jagića*, uz pomoć obimne korespondencije *Jagićeve* s *Olafu Brochu*, koji se nekoliko puta nalazi i u *Spomenima*.

Zasluzni *Milorad Živančević*, koji nas je zadužio tolikim tekstološkim radovima i bibliografskim pregledima hrvatskih pisaca odvažio se otisnuti na *mare magnum* literature o *Jagiću*. Sve je tu, i hvala i grdnja, i divljenje i ocrnjivanje; a iznad svega, kao iz svake literature o veliku piscu, ističe se, neokaljan, predani, lucidni istraživački rad, ono što danas poimamo pod kratkim dvosložnim imenom — *Jagić*.

I tako, na kraju želeći nam svima ugodan i koristan sutrašnji boravak u Jagićevu rodnom Varaždinu; želeći nam što skoriji i što plodniji ponovni sastanak na istom poslu, ja završavam jednom od misli kojima sam otvorio naše zasjedanje. Jagić prigovara Maretiću da, i pored akribije, zalaganja i poštovanja, pišući o hrvatskom pravopisu, »ne dopušta našim dragim starima da progovore kao razumna bića«.

Nadam se da je naš dvodnevni razgovor o Jagiću bio prije svega pohvala razumu, ljudskom, tvoračkom razumu; da smo i mi, obogaćeni Jagićevim poukama, — razumniji.

Hvala.

Post dictum:

Treći dan rada znanstvenoga skupa naslovljen *Vatroslav Jagić danas* iskorišten je za posjet Jagićevu rodnome mjestu, Varaždinu. Ugodni i sadržajni boravak protekao je u organizaciji i gostoprimstvu predsjedništva Skupštine općine Varaždin. Sudionici su najprije pohodili Jagićev grob, položili vijenac i prigodnim se riječima poklonili uspomeni velikoga znanstvenika. Zatim su obišli u svijetu poznato varaždinsko groblje; pod stručnim rukovodstvom Miroslava Klemma obavljen je obilazak grada, Gradskog muzeja, galerije slika i gradske tvrđave. Goste je na kraju primio predsjednik varaždinske općine, drug Rudolf Lončarić, pozdravio ih, u najkraćim crtama iznio historijat grada, njegov današnji kulturni, ekonomski i politički trenutak, a potom ih pozvao na zakusku, gdje im je predstavio svoje najbliže suradnike.

Prilikom povratka u Zagreb omogućeno je sudionicima sastanka da makar iz autobusa vide manje poznat dio Zagorja; unatoč kratkoći zimskoga dana uspjeli su obići i znamenitu baroknu crkvu u Belcu. Povratkom u Zagreb u 17 sati završen je i taj ugodni radni dan i čitav simpozij *Vatroslav Jagić danas*. Želja da se započeti rad nastavi izražena je u pozdravima na rastanku još čvršće i s još punijim uvjerenjem.